

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Віктор Терлецький

●

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ТА ЙОГО ВОРОНЕЗЬКЕ ОТОЧЕННЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ І. С. АБРАМОВА

У справі дослідження життя і творчості Пантелеймона Куліша варті уваги пошуки та публікації Івана Спиридоновича Абрамова (20. 06. 1874 - 3.05. 1960), земляка видатного письменника-класика. Виходець із родини міщанина містечка Воронежа колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії Спиридона Єгоровича (за деякими документами Георгійовича) та його дружини Варвари Дормидонівни, він здобув ґрунтовну освіту: закінчив місцеве початкове народне училище (у 1885 р.), навчався у заснованій поміщиком-меценатом, богословом М. М. Неплюєвим Воздвиженській нижчій сільськогосподарській школі I розряду (4. 08.1887 - 4. 08. 1892), у Глухівському учительському інституті (1895 - 22. 08. 1898), С.-Петербурзькому археологічному інституті (1901 - 11. 05. 1903).

Уже в одній з перших праць Абрамова — етнографічному нарисі «Черніговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда», опублікованому в «Живой старине» (1905. — Вип. 3,4) і того ж року окремим виданням у С.-Петербурзі, — неважко побачити вплив вельми шанованого ним засновника українського фонетичного правопису — «кулішівки», письменника, який значною мірою окреслив коло його зацікавлень та досліджень.

Абрамов вказував на головну причину, що «заважає проходити променям світла в темне царство українського народу», — це «заборона малоросіянам мати школи і книжки рідною мовою». Засвідчуючи, що «на основі розпорядження 18/30 травня 1876 року (горезвісний Емський указ. — В. Т.) біжуча література зовсім була заборонена українською мовою», він наводив приклад невмирущості національного духу, нестримного потягу до рідної культури, зокрема слова: «Інколи ж кому-небудь із нас траплялося добути українську книжку. Щасливий володар «Чорної ради», «Гайдамак»... виходив на вулицю, сідав «на колодки» й читав уголос, і незабаром навколо читця збиралася мало не вся вулиця: враження було величезне. Чулися співчутливі зауваження; радісною посмішкою освітлювалися обличчя слухачів при звуках рідної мови».

Отож не випадковим є те, що 1930 р. Абрамов отримав від Миколи Васильовича Білозерського видання українського історичного роману Куліша «Чорна рада» 1857 р., про що й зробив відповідний напис на титульному листі. Цей примірник (нині зберігається в особистій бібліотеці Володимира Яцюка) особливо цінний дарчим написом на ньому П. Куліша: «Коханому землякові Василю Антоновичу Унтілову».

У величезній епістолярній спадщині Куліша, яка ще далеко не вся опублікована, маємо чимало листів письменника, адресованих досі невідомим особам.

Таким кореспондентом й донині залишається «коханий земляк» автора «Чорної ради» В. А. Унтілов.

Палкий шанувальник української старовини, збирач, дослідник та ініціатор видання історіографічних пам'яток (зокрема «Літопису Самовидця»), Куліш, спостерігаючи руйнацію пам'яток історії та культури рідного краю, в історичному романі «Михайло Чернышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад» (1842) із сумом і боєм писав: «Но

где теперь и эти ворота, и тая интересная по своей форме башня? (йдеться про фортецю у Воронежі. — В. Т.)... Вас, почтенные земляки мои, должен я упрекнуть в истреблении этой почетной древности... Разбирая те камни, они вырывали самые красноречивые листы из истории своих предков».

Прийнявши естафету Куліша, піклуванням про долю старожитностей, минулого перейнявся і Абрамов. Особливо це відчутно у книзі «Что говорят забытые могилы» (С.-Петербург, 1912). Як зазначав анонімний автор рецензії на неї в історичному журналі «Русская старина» (грудневе число 1912 р.), з «народною неосвіченістю», «безжальним знищенням незрозумілих слідів минулого», з цим «злом» якраз і боролася книга Абрамова.

Подібно оцінив працю воронізьця А. Тищенко у виданні «Что и как читать детям» (1912-1913. — №4. — С. 27-28): «Самое ценное в брошюре — стремление внушить читателю бережливо-внимательное отношение к каждому памятнику древности, будь то черепок от битого горшка или ценный обломок надписи».

У 1905-у Абрамов друкує невеличке повідомлення «Дед П. А. Кулиша», яке народилося на основі особистого перегляду матеріалів з архіву воронізької Соборно-Михайлівської церкви.¹ До речі, того храму, в якому Куліш (за його твором «Жизнь Кулиша») «учився у дяка Ондрія», котрому приснилося диво: «Прокинувся я, — каже, — вночі — аж світиться. Дивлюсь у другій хаті дитина за столом пише. «Панюша, — кликнув я. — Що се ти робиш?» І тієї ж миті світло погасло; а Пантюша спить коло мене».² Цей сон дяка, як переказували, був віщим: він передрікав Кулішеві славне майбуття. Не можна не згадати, що 1883 р. членом приходського попечительства при цій церкві обрано батька Абрамова.³ Отож зв'язок прихожан Абрамових з Михайлівською церквою, як і Куліша, був тісним.

Красзнавець у згаданому повідомленні навів запис 1788 року: «Двор 11-й. Двор и дом аншетованный. Атаман сотенный Яков Иванович Кулиш 35 лет. Жена Мария Григорьевна 35 лет. Дети Александр 12 лет, Ефросиния 16 лет.» І далі, ще раз наголосивши на тому, що дід Куліша був сотенним отаманом і мав дворових людей, Абрамов вказав на згаданого Олександра як на «батька письменника П. О. Куліша». Але ж його батьком був Олександр Андрійович, а не Якович!

Згодом у статті «Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину» він виправив цю помилку: «Яків Иванович Куліш, який підписувався «дворянин сотенный атаман Яков Кулеш» — це брат діда письменника.⁴ Ця стаття водночас була намаганням скласти родовід Кулішів. До цього, певно, Абрамова спонукало й те, що онука тітки Куліша та Осипа Шкури (згадаймо: згідно із записом у метричній книзі Глухівського духовного правління містечка Вороніж Трисвятительської церкви Кулішевим «восприемником был ему от святого крещения дворянин Евфим Симеонов сын Шкура»⁵) була одружена з рідним братом воронізького красназвця Петром Спиридоновичем Абрамовим.

Підкресленням, що брат діда Куліша був «сотенним отаманом і мав дворових людей», дослідник намагався опосередковано ствердити дворянське походження Кулішів. До речі, у відомостях про успіхи і поведінку учнів Новгород-Сіверської гімназії (18 травня 1834 р.) за підписом її директора Іллі Тимковського⁶ та про зміни серед чиновників по Київській дирекції училищ (6 вересня 1845 р.) за підписом директора гімназії у м. Рівне С. Богородського⁷ зазначається, що Куліш походив із дворянського стану.

Рукописи, що стосувалися родоводу Куліша, Абрамов мав намір передати до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Це бачимо із листа до воронізьця, співробітника цього закладу, літературознавця О. І. Кисельова від 27 лютого 1948 р.: «Письма П. Грабовского и другие рукописные материалы Институт Литературы может у Вас приобрести за известное вознаграждение, туда же приписуется и стоимость присланного Вами документа, касающегося предков Кулеша».⁸

Абрамова цікавило також воронізьке оточення письменника. Зберігся початок його рукопису «К характеристике среды, из которой вышел П. А. Кулиш. Письмо из местечка Воронеж Черниговской губернии». Хоча на ньому ми бачимо красномовну чітку примітку: «И. С. Абрамов. Ленинград. Просп(ект) Маклина (б. Английский), д. №3». Наведемо його текст: «В самом начале 19-го столетия в м. Воронеж Черниговской губ(ернии) проживал «наместник» Воронежской Успенской церкви Афанасий Затокевич. В его дворе, в особой избе, служившей пекарней, жила его теща, священническая жена, дворянка Марфа Пясецкая вместе с 16-летней дочерью Ульяной.

Однажды осенью 1806 г. «Улянка Пясецковна» отправилась гостить в Кулишов хутор, верстах в пяти от м. Воронежа. Этот хутор принадлежал воронежскому атаману Якову Ивановичу Кулешу, женатому на другой дочери упомянутой выше попадьи — матери Пясецкой.

Уляна Пясецковна родила во дворе под сараем ребенка, мужского пола, который оказался неживым. Тогда возникло в Глуховском нижнем земском суде следствие «О незаконнорожденном младенце священника Димитрия Пясецкого дочерью девицею Ульяною на хуторе дворянина Якова Кулеша».

По этому делу были учинены допросы разных лиц, показания которых были запротоколированы и сохранились до настоящего времени. Эти показания богаты бытовыми подробностями и живо рисуют ту среду, в которой в 1819 г. родился знаменитый украинский писатель П. А. Кулиш, бывший ближайшим родственником вышеупомянутому сотенному атаману Якову Ивановичу Кулешу».

На жаль, на рядку «Воронежской Успенской церкви священник Афанасий Затоневич «спрашивал»... рукопис Абрамова, з оригіналом якого мені пощастило ознайомитись, обривається. Продовження запису, в котрому наводився унікальний архівний документ 1806-1807 рр. — показання суду 21 березня 1807 р. матері Уляни Пясецької, вдови священника Марфи, десь загубилося. Проте про нього є згадка і переказ деяких частин тексту у статті воронізького краєзнавця М. А. Андреева (1920-1995) у статті «Где жили предки Кулеша?»⁹

Справа у тому, що після смерті Абрамова його архів та бібліотека потрапили до рук згадуваного Андреева, на той час завідувача Шоскинської районної бібліотеки. Останній, хоча й опублікував, починаючи з 1989 р. декілька статей про Куліша¹⁰ у місцевій газеті, в основному на матеріалі розвідок Абрамова, проте, по суті, великий і цінний архів Івана Спиридоновича не був використаний. Про нього було відомо багатьом літературознавцям, зокрема вже згадуваному О. І. Кисельову, Ю. П. Ступаку (м. Суми). Про долю архіву турбувався письменник Дмитро Косарик, який 30 листопада 1968 р. у листі до автора цієї статті писав: «Пошукайте рештки архіву Абрамова»¹¹. Вже тоді мова йшла про «рештки архіву». А після смерті М. А. Андреева він почав швидко розпоршуватися його нащадками. Останнім часом деякі матеріали осіли в Чернігові, Києві, Славутичі, здається, й у Львові. Продано, зокрема, безцінну картотеку Абрамова, на аркушах якої краєзнавець занотовував цікавинки з розшуканого, заносив події дня, розповіді про зустрічі чи листи від відомих діячів культури, красного письменства (так, у 1954 р. книжку про українську народну поезію з дарчим написом «Збирачеві народнопоетичної творчості Абрамову І. С. з повагою» надіслав Максим Рильський), враження від прочитаного, простудійованого тощо.

Ще один сюжет, пов'язаний з пошуками Абрамова. Наприкінці 1980-х - на початку 1990-х рр. місце народження Куліша — Кулішів хутір, Кулішеве подвір'я — прямо чи опосередковано іноді пов'язували з Гудковим хутором.¹² Однак усе ж варто прислухатись до таких рядків Абрамова: «Хутір цей (Кулішів. — В. Т.) **міститься поруч** [41] (підкреслення наше. — В. Т.) Гудкова хутора..., шось за п'ять верстов од Воронежа на шляху до села Макова»¹³. Знаючи це, логічно зробити висновок, чому і на якому матеріалі було написано Кулішем російськомовну повість «Хутор Маковка»¹⁴.

Довкола Гудкова хутора, згадують старожили, лежали хутори Щигальня, Базильків, Радченків, Павленків. Поряд містився і Кулішів хутір. Згадуваний Абрамовим Гудків хутір також названий ім'ям власників. Безсумнівно, що саме з представниками цього роду — відставним штабс-капітаном Миколою Семеновичем Гудковим — спілкувався Куліш. У листі з Варшави від 31 березня 1847 р. до приятеля-земляка Петра Чуйкевича він вів мову про Кулішів хутір: «Я уже написал в Воронеж о том, как поступить с моим наследством, а верительное письмо Гудкову послано еще из Борзны. Хочу осчастливить бедную мою Оленку и ее мать (йдеться про двоюрідну сестру Олену Романівну Куліш та її матір — дружину Кулішевого дядька Романа Куліша. — В. Т.), которые никогда не знали, что значит домашнее довольствие и изобилие. Гудков водворит их в моем хуторе»¹⁵.

Які саме конкретні дії вчинив тоді за проханням Куліша Гудков, невідомо. Ми лише знайшли у «Черниговских губернских ведомостях» за 1853 р. оголошення-виклики про продаж цього хутора, що друкувалися десь з лютого по березень. З цих оголошень можна скласти уявлення про садибу: «В Глуховском уездном суде — имение бывшего

учителя Пантелеймона Кулеша, заключающееся в хуторе с разною постройкою и при нем пахотными, лесными и сенокосными землями, состоящее по дороге с местечка Воронеж на селение Маков — мерою 7 десятин 1217 кв. саж. — оцененное в 222 р.».

У згадуваній статті «Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину» Абрамов писав: «Садібні будівлі давно вже знесено, і лише старі тіняві осокори й липи та здичавілі яблуні і груші позначають те місце, де був садок та садиба. Під цими яблунями й тінявими липами поховано батька П. О. Куліша — Олександра Андрієвича»¹⁶. Наприкінці 20-х років минулого століття за ініціативою Абрамова воронізький гурток краєзнавців обгородив дерев'яною огорожею могилу батька письменника. Але на початку 1950-х років за розпорядженням місцевого колгоспного керівництва її було розорано, а вікового дуба, що височів поблизу, спиляно. Нині ж на території вже неіснуючого Кулішевого подвір'я піднялися три липи, ніби докір природи людській байдужості і бездуховності. По них сьогодні і можна знайти хутір.

Упродовж життя Абрамов продовжував цікавитись життєвим і творчим шляхом свого відомого земляка. Зокрема, у газеті «Більшовицька зброя» (Суми, 1944. - 6 червня) він опублікував статтю «Автограф П. Куліша».

Безперечно, вивчення архіву воронізького краєзнавця, що опинився у байдужих руках, значно збагатило б порушену нами тему. Доказ цього — хоча б придбані уродженцем смт Вороніж Миколою Косенком (м. Славутич) деякі записи Абрамова. Серед них згадка про купівлю 1777 р. для воронізької Михайлівської церкви «Минимесячної... киевской печати 1750 г.» від «вдовиц Иулианны Сухманки, Варвары Гладкой». Чи не з роду останньої походила мати письменника Катерина Іванівна Гладка?

Джерела та література:

1. Киевская старина.-1905.- № 5 - С. 157.
2. Куліш П. Твори: У 2 т. - Київ, 1994. - Т. 1. - . 238.
3. Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. - 1883. - № 10. - . 315.
4. Абрамов І. С. Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину// Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. - Київ, 1931. - [Кн.] III. - С. 46.
5. Шевелів Б. Метрики П. О. Куліша і Ганни Барвінок // Україна. - 1928. - Кн. 2. - С. 91.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. - Ф. 707. - Оп. 1. - Спр. 851. - Арк. 59.
7. Там само. - Ф. 707. - Оп. 2. - Спр. 54. - Арк. 149.
8. Колекція В. Яцюка, м. Київ.
9. Андреев Н. Где жили предки П. А. Кулиша? // Советское Полесье (Шостка). - 1989. - 12 сент. - С. 3.
10. Андреев Н. 1) Поселок Воронеж в творчестве П. А. Кулиша: К 170-летию со дня рождения // Советское Полесье. - 1989. - 15 июля; 2) Где жили предки П. А. Кулиша? // Там же. - 1989. - 10 окт.; 4) Так где же родился наш земляк? // Там же. - 1994. - 14 мая.
11. Лист Дмитра Косарика до В.В. Терлецького від 30 грудня 1968 р. (архів автора).
12. Див.: Петров Г. Жмуток трави із Кулішевого подвір'я // Червоний промінь (Суми). - 1989.- № 32. - 5 серп.; Андреев Н.А. Так где же родился наш земляк? // Советское Полесье. - 1994. - 14 мая.
13. Абрамов І.С. Розшуки про П.О.Куліша... - С. 45.
14. Терлецький В.В. Рідний край у творчості Пантелеймона Куліша // Пантелеймон Куліш: Матеріали міжвузівської наук.конф.Сумщини, присвяченої 175-річчю з дня народження П.О.Куліша. - Суми, 1994. - С.12 - 13.
15. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. - К., 1990. - Т. 2. - С. 32.
16. Абрамов І.С. Розшуки про П.О.Куліша... - С. 45.

В. Міяковський

БІЛЯ ДЖЕРЕЛ НЕОКЛЯСИКИ

(підготовка до друку, вступні зауваги Г. Кураса, Т. Демченко)

Наш земляк, талановитий український поет Аркадій Казка останнім часом не обділений увагою чернігівської періодики. Про нього можна прочитати у прекрасних

статтях відомого літературознавця С. Крижанівського, деяких інших публікаціях.¹ Нещодавно В. Шкварчук оприлюднив матеріали слідчої справи Одеського окрвдділу ДПУ, заведеної на А. Казку у 1929 р.² Головні віхи життєвого шляху висвітлено також у першій і єдиній друкованій збірці поета її упорядником С. Тельнюком³.

Але в цілому постать А. Казки ще оповита тасмницею. І справа не тільки в тому, що надто мало відомо про його життя, на жаль, ще й сьогодні належним чином не вивчена і поцінована його творча спадщина. Сподіваємося, що у цьому контексті читачам буде цікаво познайомитися з зміщеною нижче статтею В. Міяковського про творчість А. Казки.

Володимир Міяковський (1888 - 1972) - видатний український історик, архівіст, літературо- та мистецтвознавець. Про його нелегке життя та науковий доробок можна дізнатися з ґрунтовної роботи С. Білоконя⁴.

Декілька слів про долю самої статті. Вона настільки забута, що навіть не включена до списку робіт В. Міяковського⁵. Але з цього ж покажчика видно, що вчений глибоко цікавився творчістю неокласиків. Його біографи твердять, що 1943 р., коли разом з родиною В. Міяковський виїхав з Києва, він спочатку замешкав у Львові, а згодом перебрався до Праги. Незважаючи на важкі умови життя, дослідник написав низку статей для газети «Наші дні», розпочав роботу над «Провідником по новій українській літературі», «провадив далі свої бібліографічні студії, для чого позичав на тиждень рідкісний примірник забороненої за більшовиків поеми Ів. Багряного «Аве Марія»⁶. Останнє зауваження вельми показове, очевидно, у когось В. Міяковський позичив і рукописну збірку віршів А. Казки «Lamentabile». У першій половині 40-х рр. у середовищі української художньої інтелігенції спалахнув інтерес до творчості «талановитого й культурного поета», як слушно назвав А. Казку О. Оглоблин⁷. У 1943 р. у газеті «Краківські вісті» побачила світ стаття С. Гординського, приблизно тоді ж до рук О. Оглоблина потрапили листи А. Казки до В. Модзалевського. Як видно із публікації В. Міяковського, автор останньої теж зміг познайомитися з цими листами. І.С.Гординський, хоча нам і не пощастило знайти число з його працею, і О. Оглоблин теж вважали, що у стильовому відношенні А. Казка близько стоїть до неокласиків. Власне, і С. Крижанівський цього не заперечує, хоча й уникає однозначної відповіді на питання. «Якось в одному з листів, - писав літературознавець, - А. Казка запевняв, що вся його поезика йде від символізму». З цим важко погодитися. Можливо, це стосується тієї, дореволюційної, частини творчості, яка до нас не дійшла. Новітня ж, як і в неокласиків, ближча до романтизму, але з урахуванням античної традиції⁸. Але залишимо дискусії літературознавчого характеру фахівцям. Безперечно, що А. Казка був талановитим поетом, чий колосальний творчий потенціал не міг бути реалізованим за радянських умов.

Хотілося б наголосити ще на одній рисі його творчості, про що пише й В. Міяковський - ніжну любов до своєї малої батьківщини. Збірник поета «Васильки» відкривається віршем «Романтичне».

*«Десна - мов шабля. Вал старезний,
Мазени дім. Гармати в ряд,
Поринувши у сон давнешній,
Сумною вартою стоять.
Заснув Чернізів»⁹.*

Дивна енергетика простих, на перших погляд, рядків заряджає своєю магнетичною силою, вражає довершеністю поетичних засобів кожного, хто хоча б раз побував на старовинному Валу.

Невелика за обсягом стаття В. Міяковського була надрукована у рубриці «Літературні нариси» на шпальтах газети «Українська дійсність». Це - орган Української громади гетьманського напрямку в Німеччині. Газета виходила у Берліні у 1940 - 1945 рр. тричі на тиждень¹⁰. Авторський правопис та пунктуація збережені повністю.

Джерела та література:

1. Див.: Крижанівський С. Зажиттєві злигодні і посмертні поневірвання поета Аркадія Казки // Сіверянський літопис. - 1996. - № 1. - С. 16 - 20; № 2-3. - С. 71 - 77; Його ж. Постскрипtum // Сіверянський літопис. - 1996. - № 6. - С. 103; Єрмоленко О. Зламалась ніжна квітка: До 70-річчя Аркадія Казки // Просвіта. - 1999. - 26 листопада.

2. Див.: Шкварчук В. Винуватий, бо українець. За матеріалами слідчої справи № 4748 Одеського окрвдділу ДПУ, ДАЧО, сп. 3208 // Сіверщина. - 2004. - 16 січня. - С. 9 - 10; Його ж.

Непогора Аркадія Казки. За матеріалами слідчої справи № 4748 Одеського окрввідділу ДПУ, ДАЧО, сп. 3208 // Літературна Україна. - 2004. - 3 червня. - С. 7.

3. Див.: Залоблений у нове життя: Передмова // Казка А. Васильки / Упорядник С. Тельнюк. - К., 1989. - С. 7 - 25.

4. Білоконь С. Володимир Міяковський (188 - 1972) // Вісті УВАН / Ред. О. Домбровський. - Нью-Йорк, 2000. - Ч. 2. - С. 201 - 267.

5. Див.: Bibliography of Volodymyr Mijakovs'kyj's Writings (1911 - 1975) // Міяковський В. Недруковане й забуте: громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя; новітня українська література / Ред. М. Антонович. - Нью-Йорк, 1984. - Т. 1. - Р. 21. - 33.

6. Antonovych M. Introduction: Volodymyr Mijakovs'kyj // Міяковський В. Недруковане й забуте: громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя; новітня українська література / Ред. М. Антонович. - Нью-Йорк, 1984. - Т. 1. - Р. 18 - 19; Білоконь С. Названа праця. - С. 239.

7. Проф. Лашкевич О. (Оглоблин) Аркадій Казка (Сторінка з історії новітньої української літератури) // Рідне слово: Місячник літератури, мистецтва і науки. - Мюнхен: Накладом видавництва «Академія», 1946. - Ч. 12. - С. 69.

8. Крижанівський С. Зажиттві злигодні... // Сіверянський літопис. - 1996. - № 2-3. - С. 71.

9. Казка А. Васильки. - С. 44.

10. Енциклопедія українознавства. - Львів, 2000. - Т. 9. - С. 3354.

Ім'я поета Аркадія Казки (Сказки) відновлено з забуття зовсім недавно. Щасливий випадок приніс до Львова невеличкий зшиток його віршів «Lamentabile»¹, що дало змогу Святославу Гординському² «відкрити» цього поета. До статті Гординського про Казку (1943 р.) відомо було дуже небагато з тих, можливо, автобіографічних даних, які оголосив у своєму ювілейному покажчику М.Яшек³ (1928), а віршів його надруковано було не більше десятка. Новознайдений зшиток віршів Казки лишився невидрукованим, стаття С.Гординського не викликала нових згадок про цього, майже зовсім невідомого, поета. Новий щасливий випадок приніс 8 листів А.Казки до відомого дослідника Лівобережної України, Вадима Модзалевського⁴ з рр. 1917 - 1918. Листи ці публікує проф. др. О.Оглоблин⁵ в одному з сучасних видань, і нам доводиться скласти йому щире подяку за можливість знайомлення з ними і за врятування цих дорогоцінних документів, які освітлюють постать А.Казки, як першого неоклясика української літератури.

Аркадій Казка хотів дебютувати окремим збірником «Перший вінок», але збірник цей не з'явився друком. Перші вірші «Зорі» і «Самотність», що надруковані у відомо молодшому з 1919 року Літературно-Науковому Віснику⁶, виявили в поеті шукача добірної мистецької форми. У «Першому вінку», писав в одному листі Казка, «у невеличкому зошиточковій розробляються майже всі головні форми, які витворилися в європейській поезії протягом довгих століть: сонет, сонета, рондель, газель (перська), тріолет і навіть найскладніша форма «сонетового вінка» під назвою «Арсонавти». Вже з цієї вказівки видно, яке значення надавала поет класичній - зразковій формі вірша. «Річ в тім, додає він, що деякі з цих форм мало, а інші то і зовсім не розроблялися в українській літературі. І от мене тішить думка, що може мій збірничок послужить справкою для якогось молодого поета однієї з мної думки, чи зацікавить його якою формою, а іншим замкне уста брехливі (тим, що думають, що українська мова не може бути придатною для досконалих форм поезії)». Аркадій Казка змальовується в цих словах як справжній передвісник неоклясицизму, і він відчуває сам, що прокладає якийсь новий шлях. Коли йому не щастило з виданням першого збірника, він міркував, чи не народився він зарано, або запізно «зі своїми бажаннями протоптати стежку для української музи в віковічні гаї всесвітньої поезії, де все повно невмирущої краси».

А. Казка займає певні позиції в літературі, хоч мав змогу виявити їх дуже мало. Тепер лише, читаючи його листи, ми можемо жалкувати, якого свідомого в своєму призначенні поета ми втратили тоді, коли «Перший вінок» не знайшов видавця. Він стоїть не тільки за добірну класичну форму поезії, а й за те, щоб поети, «розробляючи мотиви, які були завжди належні поезії (чуття краси, чуття кохання і т. п.), влітали в свою творчість такі мелодії, які б зворушували, або гнівно викликали чуття національної належності, розбурхували волю і кликали до створення, скріплення і оздоблення власного Будинку Вітчизни».

З цього погляду А. Казка приймає О. Олесь⁷, як національного поета і не приймає М. Семенка⁸, як ретельного копіста невадких російських копістів західно-європейського футуризму. Відзив його про Олесь надзвичайно яскравий. «Ось за що я шаную Олесь, пише Казка: він хотів би обернути слова в каміння, в блискавки, аби їми опалити, аби їми загуркотити по пустопорожній, анемічній, безвольній, кволій душі сучасного інтелігента,

який ніяк не видупиться із своєї малоросійської шарлути».

Така спрямованість поезії цілком відповідає поглядам Казки на завдання й значіння поета, бо «в грізні хвилини відбудування держави, чи нації, на його думку, попереду йшли завжди поети, - які й викликали у маси ентузіазм, чи так забруднене тепер, але високе, слово: патріотизм».

Навпаки - футуризм «сипле у свої страви сіль і перець», що така його роля - затримати увагу читача там, де форми мистецтва розвинені уже так багато - надмірно, що цієї уваги не затримують.

Формальна досконалість, а не штучна вишуканість; не «сіль і перець», а «каміня і блискавки», не копія з чужої копії, а національний ентузіазм - така поетика Аркадія Казки.

Поет не сказав свого слова в свій час і тепер ми не певні, що його поетична спадщина збереглась і стане колись приступна читачеві. Але й з кількох, надрукованих поетичних зразків того, чим хотів бачити Казка українську поезію, та з цього невеличкого жемута листів, що їх тепер публікує проф. Оглоблін, нам стає цілком ясно, що А. Казка стоїть біля джерел неокласики, і в кращих умовах і в іншому оточенні він став би опліч з «п'ятірним гроном нездоланих співців»⁹. Відірваність від центра української поезії - Києва багато важила на тому, що перші кроки Казки були такі несміливі і важкі для нього. В вирі розбурханого державного і національного життя йому важко було з провінціального Чернігова знайти шлях до читача, а політична катастрофа 1919 року внеможливила його зовсім. Якщо київські його однодумці змогли це з десяток років говорити і діяти за українську поезію проти руйнуючої сили більшовизму, то незнаній поет не міг вже ні пристосуватися до нових вимог, ні настояти на своїх старих. Спроби його увійти в літературу в іншому вбранні в київській «Новій Громаді»¹⁰ в 20-х роках (поема «Стежка») бліді й не дорівнюють першим спробам створити в українській поезії зразки європейської витонченої форми вірша і строфи.

Про можливе мистецьке оточення, в якому зріс Казка, як поет, можемо лише здогадуватися. Мистецький гурток Модзалевського мусив дати йому багато. Любов до української старовини походить, безумовно, звідси. Сам захований у мистецтво й старовину, збирач колекції старовинних виробів зі шкля і срібла, Модзалевський це й інших вмів запалити цією пристрастю. Казка з любов'ю змальовує архітектурно-орнаментальні візерунки одвірка Покровської церкви в Седневі¹¹, розищує старовинні ікони з вирізьбленими підіконниками, складає цілий альбом таких замальовок. Його приваблює своєрідний національний стиль того часу, що також хотів відтворити найкращі зразки західно-європейських десятиліть у мистецтві. На одній з ікон його вагу зупиняє підперезаний Христос.

Можливо здогадуватися про вплив на Казку й близького до Модзалевського чернігівського артиста-малювача і поета Михайла Жука¹², що умів пов'язати фрагмент старовинного орнаменту з тонким імпресіоністичним портретом і якому належить, мабуть, перший вінок сонетів українською мовою.

Казка мріяв перебраться до Києва, як це зробили інші чернігівці: В. Модзалевський, М. Жук, Ю. Меженко¹³, мріяв про університет, про якусь культурну роботу біля Модзалевського. Це був би рушійний момент в його біографії. Цього не сталося, життя пішло зигзагами і він пройшов життя непізнаний ніким. Трагічна смерть самогубством в одеській в'язниці в 1943 році*, коли йому було вже за 40 років, замкнула коло мовчання над поетом. І як би не жемут листів, що зберегла доля, ми так би й не знали, кого серед багатьох утрат втратила українська література.

Примітки:

1. Lamentabile (італ.) - музичний термін, що означає - плачливо, плачно, тужно, жалісно, з лементом, з риданням. Див.: Мисько З. Музичний словник. - Стрий: вид-во Музичного товариства ім. М. Лисенка, філія в Стрию, 1933. - С. 82.

2. Гординський Святослав (1906 - 1993) - поет, перекладач, художник, мистецтвознавець. З 1947 р. жив і працював у США.

3. Див.: Лейтес А. і Яшес М. Десять років української літератури: Бібліографічний покажчик. - ДВУ, 1928. - Т 1 (1917 - 1927). На с. 200 вміщена наступна інформація: «Казка Аркадій. Народився року 1890, вересня 11/12, в містечку Седневі Бобровицького району на Чернігівщині.

* Автор статті, ймовірно, не знав дати смерті А. Казки (1929 р.), бо й О. Оглоблін називає 1933 р., але 1943 р. - це друкарська помилка.

Українська дійсність. - 1944. - 20 жовтня. - Ч. 30.

Батьки -селяни-козаки. А. Казка скінчив реальне училище в Чернігові р. 1910. Після того поступив до Київського Комерційного Інституту (1913). Революційні події стали на перешкоді, і інституту А. Казка не скінчив. З 1919 року почав вчителювати (на Катеринославщині, в Києві). Року 1925 переїхав до Одеси. Там вчителює й до цього часу в залізничній трудшкoлі. Друкуватися почав в «Літературно-Науковому Вісникові». Перший друкований вірш - «Зорі». На поч. 1928 р. вступив до літературної організації селянських письменників «Плуг».

4. Модзалевський Вадим (1882- 1920) - український історик, археограф, генеалог.

5. Оглоблин Олександр (1899 - 1992) - визначний український історик, історіограф, археограф. Цитована у передмові робота відноситься до періоду життя у Західній Німеччині.

6. Літературно-науковий вісник-місячник, заснований у 1898 р. М. Грушевським як видання НТШ. Виходив у Львові (1898 - 1906), Києві (1907 - 1914 і 1917 - 1919), знову у Львові (1922 - 1932). Згадувані поезії А. Казки надруковані 1919 р. у тт. 73 і 74, сторінки відповідно 330 і 5. Див.: Ясінький Б. Літературно-науковий вісник. Показчик змісту. Том 1 - 109 (1898 - 1932). - К., 2000.- С. 154.

7. Олександр Олесь - (справжнє прізвище - Кандиба) (1878 - 1944) - видатний український поет. З 1923 р. жив у Чехословаччині.

8. Семенко Михайль (1892 - 1937) - український поет. «Футуризм став його зоряною долею» Див.: ...З порога смерті... Письменники України - жертви сталінських репресій. - К., 1991. - Вип. перший. - С. 389 - 391.

9. Не зовсім точно цитування знаменитого сонета М. Драй-Хмари «Лебеді»: «О, гроно п'ятірне нездоланих співців!». Див.: Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917 - 1933: поезія - проза - драма - есей. - К., 2001. - С. 242.

10. «Нова громада» - кооперативний науково-популярний і літературно-мистецький двотижневик Книгоспілки і Вукоспілки, який виходив у Києві - Харкові в 1923 - 1931 рр.

11. Покровська церква була збудована у с. Седнів у 1715 р. на кошти П. Войцеховича. Не збереглася. Див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. - К., 1990. - С. 641.

12. Жук Михайло (1883- 1964) - український художник, поет, у 1917 р. - професор Української художньої академії.

13. Меженко Юрій - (справжнє прізвище - Іванов-Меженко) (1892 - 1969) - український і російський бібліограф, літературознавець, театрознавець.

